

ขมิ้นอ้อย (KHAMIN-OI)

คณะอนุกรรมการจัดทำตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย*

ในคณะกรรมการคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย

บทความนี้นำเสนอยาสมุนไพรแต่ละชนิด ที่คณะอนุกรรมการฯ จัดทำขึ้นก่อนรวบรวมจัดพิมพ์ เป็นรูปเล่ม “ตำราอ้างอิงยาสมุนไพรไทย” เพื่อเป็นเวทีประชาพิจารณ์

Rhizoma Curcumae

ขมิ้นอ้อยเป็นเหง้าแห้งของพืชที่มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า

Curcuma sp. “Khamin-Oi” ในวงศ์ Zingiberaceae^[1-4]

ชื่ออื่น ขมิ้นชัน, ขมิ้นหัวชัน, ว่านหัวตั้ง, สาก กะเบือละว้า^[1-4]

ลักษณะพืช ไม้ล้มลุกอายุหลายปี ขึ้นเป็นกอ เหง้าสีเหลืองนวล กลิ่นคล้ายการบูร กาบใบเรียงสลับ และโอบซ้อนกันชูเหนือดินเป็นลำต้นเทียมสูงประมาณ 1 เมตร ใบ เป็นใบเดี่ยว มี 4-6 ใบ เรียงสลับ รูปขอบขนานหรือรูปขอบขนานแกมรูปใบหอก กว้าง 8-10 เซนติเมตร ยาว 20-60 เซนติเมตร ปลายแหลมถึงเรียวแหลม โคนรูปลิ้ม ขอบเรียบหรือเป็นคลื่นเล็กน้อย ผิวใบด้านบนเกลี้ยง ด้านล่างมีขนนุ่ม กว้างประมาณ 1.5

เซนติเมตร ก้านใบยาวประมาณ 5 เซนติเมตร ลิ่นใบมีขนครุย ช่อดอก แบบช่อเชิงลด ออกจากเหง้า รูปทรงกระบอก กว้าง 4-5 เซนติเมตร ยาว 10-14 เซนติเมตร ก้านช่อยาว 9-12(-27) เซนติเมตร ใบประดับเรียงซ้อนกัน ขอบเชื่อมติดกันจากโคนขึ้นมาเกือบกลางแผ่น ใบประดับที่เป็นหมันเรียงอยู่ปลายช่อ สีชมพูหรือ

*ประธานอนุกรรมการ นพ. วิชัย โชควิวัฒน์, รองประธานอนุกรรมการ รศ.ดร. ชัยนิตย์ พิเชียรสุนทร, อนุกรรมการ ศ.ดร. พเยาว์ เหมือนวงษ์ญาติ, รศ. กัลยา ภราดา, รศ.ดร. วันดี กุญชรพันธ์, รศ.ดร. รพีพล ภโวาท, นายวินิต อัครวิจิตร, นพ. ปราโมทย์ เสถียรรัตน์, ดร. ก่องกานดา ชยามฤต, นางจรรย์ บันลิตี, น.ส.นันทนา สิริชัย, นางนัยนา วราอัศวปติ, นางเย็นจิตร์ เตชะดำรงสิน, นางอภิญา เวชพงศา, นายวุฒิ วุฒิธรรมเวช, ผศ. ร.ต.อ.หญิง สุชาดา สุขหรั่ง, นายยอดวิทย์ กาญจนการุณ, นางพรทิพย์ เต็มวิเศษ, อนุกรรมการและเลขานุการ ดร. อัญชลี จุฑะพุทธิ, อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ น.ส. สารีณี เคนะพันธ์, นางบุษราภรณ์ จันทา, น.ส.จิราภรณ์ บุญมาก, ว่าที่ ร.ต. ทวีช ศิริมุสิกะ

ขมิ้นอ้อย *Curcuma* sp. "Khamin Oi"

ดอก ข. ใบ ค. เหง้า ง. ลำต้น

ขมิ้นอ้อย *Curcuma* sp. "Khamin Oi"

ลำต้น เหง้า ใบ ช. ดอก

แดง รูปขอบขนาน กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร ยาว 6-7 เซนติเมตร ใบประดับที่มีดอก สีเขียวอ่อน ขอบเรื่อสีแดง รูปไข่ กว้างประมาณ 3.5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 5 เซนติเมตร ปลายมนโค้งออกเล็กน้อย ใบประดับย่อยสีเขียว กว้าง 0.5-1 เซนติเมตร ยาว 1.5-2 เซนติเมตร กลีบเลี้ยงสีขาวอมเขียว โคนติดกันเป็นหลอด ยาว 0.8-1 เซนติเมตร ปลายหยัก 3 แฉก และแยกกลีบลง 1 แฉก กลีบดอกสีขาว ส่วนที่เป็นหลอดยาว 2.5-3 เซนติเมตร ปลายหลอดแยกเป็น 3 แฉก รูปขอบขนาน ปลายแฉกสีเขียว ปลายมน กว้างประมาณ 1.4 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1.8 เซนติเมตร ปลายคุ่มมีดิ่งหนามและขน แฉกข้างขนาดเท่ากัน กว้างประมาณ 1.2 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1.6 เซนติเมตร ปลายมน เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เปลี่ยนแปลงเป็นกลีบปาก รูปไข่กลับ ปลายเว้าตื้น กว้างประมาณ 1.7 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2.1 เซนติเมตร สีเหลืองอ่อนและมีแถบเหลืองตรงกลางตามยาวแผ่น เกสรเพศผู้เป็นหมันที่เหลือ รูปขอบขนาน กว้างประมาณ 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 1.5 เซนติเมตร ปลายมน สีเหลืองอ่อน เกสรเพศผู้ที่สมบูรณ์มี 1 อัน ก้านชูอับเรณูกว้างและยาวประมาณ 6 มิลลิเมตร อับเรณูสีขาวยาวประมาณ 6 มิลลิเมตร ที่โคนอับเรณูมีเดือยโค้ง ยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร รังไข่อยู่ใต้วงกลีบ ยาว 3-4 มิลลิเมตร มี 3 ช่อง แต่ละช่องมีออวุลมาก ผล แบบผลแห้งแตกรูปไข่^[1-5]

ถิ่นกำเนิดและการกระจายพันธุ์ พืชชนิดนี้เป็นพืชพื้นเมืองของอินเดีย และปลูกกันแพร่หลายในชวา มาเลเซีย และไทย^[1-5]

ลักษณะเครื่องยา ขมิ้นอ้อยที่พบในท้องตลาด อาจเป็นเหง้าหลัก เหง้าหลักซึ่งมีเหง้าแขนง หรือชิ้นส่วนที่หั่นตามขวางหรือเฉียง เหง้าหลักรูปทรงกระบอกหรือรูปกรวยแคบ ความยาวและขนาดเส้น

ผ่านศูนย์กลางแตกต่างกัน แต่มักยาวกว่าเส้นผ่านศูนย์กลางหลายเท่า ผิวสีน้ำตาล ชรุขระ มีข้อปล้องตามแนวขวางเป็นระยะ มีรอยแผลเป็นสีเหลืองกระจายทั่วไป บริเวณโคนอาจมีเหง้าแขนงแตกออกในระนาบเดียว เหง้าแขนงรูปทรงกระบอกหรือรูปไข่กลับ ขนาดและความยาวแตกต่างกันไป รอยหักสีเหลือง ชิ้นส่วนหั่นตามขวางหรือหั่นเฉียงมีขนาด รูปร่าง และความหนาแตกต่างกัน รอยตัดสีน้ำตาลอมเหลือง หรือสีน้ำตาลอมสีเทา ผิวนอกสีน้ำตาล กลิ่นเฉพาะ รสฝาด^[3]

องค์ประกอบทางเคมี ขมิ้นอ้อยมีองค์ประกอบเป็นน้ำมันระเหยง่าย (volatile oil) ไม่น้อยกว่าร้อยละ 4^[3-4] สารสกัดหยาบด้วยเอทานอลร้อยละ 70 มีสารกลุ่มเคอร์คูมินอยด์รวม (total curcuminoids) ร้อยละ 6.1-16.8 ซึ่งมี ดีเมทอกซีเคอร์คูมิน (demethoxycurcumin) เป็นองค์ประกอบหลัก (ร้อยละ 3.2-11.0) นอกนั้นยังมีเคอร์คูมิน (curcumin) และ บิสดีเมทอกซีเคอร์คูมิน (bisdemethoxycurcumin) เล็กน้อย^[5]

ข้อบ่งใช้

ตำราสรรพคุณยาไทยว่า ขมิ้นอ้อยมีรสฝาด เมื่อนำสรรพคุณแก้ครันเนื้อครันตัว สมานลำไส้ แก้ระดูขาว ขับปัสสาวะ เป็นต้น^[1-3,6]

หมายเหตุ เหง้าหลักของขมิ้นอ้อยจะเจริญขึ้นในแนวตั้ง จึงเป็นที่มาของชื่อ ขมิ้นขึ้น ขมิ้นหัวขึ้น หรือว่านหัวตั้ง ต้นที่มีอายุหลายปี เหง้าหลักจะตั้งขึ้นเป็นลำยาวมีข้อปล้องคล้ายอ้อย จึงเป็นที่มาของชื่อ ขมิ้นอ้อย

เอกสารอ้างอิง

1. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, วิเชียร จีรวงส์. คู่มือเภสัชกรรมแผนไทย เล่ม ๒ พุทธศักราช ๒๕๖๑. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2545. หน้า 38-9.
2. ชัยนัต พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบาย

- ตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา; 2548. หน้า 263-4.
3. Supplement to Thai Herbal Pharmacopoeia. Nonthaburi: Department of Medical Sciences, Ministry of Public Health; 2004. p. 18-2.
  4. องค์การเภสัชกรรม. ข้อกำหนดมาตรฐานของสมุนไพร 5 ชนิดในยาแก้ไอมะแว้ง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การเภสัชกรรม; หน้า 27-36.
  5. Paramapojn S, Gitsanapan W. Free radical scavenging activity determination and quantitative analysis of curcuminoids in Curcuma zedoaria rhizome extracts by HPLC method. Current Science. 2009;97(7):1069-73.
  6. วุฒิ วุฒิชรรมเวช. สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์; 2540. หน้า 124.